

E-ISSN: 3023-820X
Kış 2025 • Winter 2025
Cilt 2 • Volume 2
Sayı 2 • Issue 2

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

Editör

Editor-in-Chief

Öğr. Gör. Esra AKA
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Danışma Kurulu

Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK
(İstinye Üniversitesi)

Prof. Dr. Bahir SELÇUK
(Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)

Prof. Dr. Bünyamin TAŞ
(Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Ebru Burcu YILMAZ
(İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Fettah KUZU
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Gençay ZAVOTÇU
(Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
(Adıyaman Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal YAVUZ
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Neslihan İlknur KOÇ KESKİN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Ozan YILMAZ
(Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ
(Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN
(Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAĞLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK
(Erzurum Teknik Üniversitesi)

Sayı Hakemleri
Issue Reviewers

Prof. Dr. Erdem SARIKAYA
(Bozok Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ
(Hacettepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAPLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
(Adıyaman Üniversitesi)

Doç. Dr. İsa İŞİK
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa DERE
(Ordu Üniversitesi)

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa Sefa ÇAKIR
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KAŞ
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ
(Hitit Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi
Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Elif PALIÇKO
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık YAZAR
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ŞİŞMAN
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZDİL
(Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Ziya AVŞAR
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet KAVAKLIYAZI
(Konya Selçuk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Şebnem Şerife ŞAHİNKAYA
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Eyüp KUL
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Arzu ACAR
(Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih ALTUĞ
(Boğaziçi Üniversitesi)

Klasik Divan
Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)
Cilt 2 / Sayı 2 / Kış 2025

Yazı İşleri Sorumlusu
Managing Editor

Fatma TÜRK

Dil Editörleri
Language Editors

İlknur CEVHER (Türkçe)

Öğr. Gör. Bestami BİLGE (Türkçe)

Öğr. Gör. Hakan SÖNMEZ (İngilizce)

Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Sıddık ŞAHİN (Farsça)

Musahhihler
Proofreaders

Ecemnur TOPCU
Haydar ÖZÇELİK

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj
Cover Design and Layout

Beyza ABDUKARIMOV

Yazışma Adresi
Contact

dergiklasikdivan@gmail.com
<https://klasikdivan.com>

Dibace

Kıymetli Okurlarımız,

Bu sayı ile ikinci yılını tamamlayan *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Cilt 2-Sayı 2*, 31 Aralık 2025 tarihinde yayımlanmıştır. Dergi, çift kör hakem uygulaması ile incelenip reddedilen yazılar elendikten sonra geriye kalan toplam sekiz yazı ile yayıma hazırlanmıştır. Bunlardan; beşi *Araştırma Makalesi*, biri *Dijital Beşeri Bilimler Yazısı* ve ikisi *Kitap Tanıtım Yazısı*'ndan oluşmaktadır. Öncelikle tamamen gönüllülük esasına bağlı olmasına rağmen derginin yayımlanma aşamasında büyük bir titizlikle çalışan Klasik Divan Çevrim içi Edebiyat Topluluğunun kıymetli üyelerine, dergimize yazılarıyla katkıda bulunan değerli araştırmacılara ve tüm yoğunluklarına rağmen hakemlik teklifimizi geri çevirmeyip yazıları inceleyen saygıdeğer hakem kuruluna teşekkürü borç biliriz. İlk sayıdan itibaren hep daha iyisini yapmanın peşinde olan ve bunun için çabalayan ekibimiz, hakemlerden ret alan makaleler sebebiyle ciddi baskılara maruz kalsa da hakemlerden geçmeyen hiçbir yazıyı dergiye almamayı ilke edinmiştir. Büyük bir emek ve titizlikle yayıma hazırlanan *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)*'nin alanında özgün makalelerle uzun soluklu olmasını temenni ediyoruz. Saygılarımızla...

Baş Editör
Öğr. Gör. Esra AKA

Makale göndermek için başlangıç tarihi: 17 Temmuz 2025
Makale göndermek için son tarih: 17 Ekim 2025
Derginin yayımlanma tarihi: 31 Aralık 2025

İÇİNDEKİLER CONTENT

Dergi Künyesi:I

Dibace:V

İçindekiler:VI

Araştırma Makalesi

Research Article

Mevlânâ'da Şem' Mefhumu yahut Mesnevî'yi Mum Işığında Okumak
The Concept of Sham in Rumi or Reading the Masnavi by Candlelight

Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE.....72

Fatih Divanı'nda Saç Mefhumu

The Concept of Hair in Fatih Divan

EsraKARAKUŞ.....92

18. Yüzyılda Askerî Islahatların Şiirdeki İzleri: Hamdullah ve Dönem Şairlerinin Tarih Manzumeleri

Traces of Military Reforms in Eighteenth-Century Poetry: Historical Poems by Hamdullah and The Period's Poets

HasanERGÜLEÇ.....111

Karacaoğlan'ın "Elif Elif Diye" Redifli Şiirinin Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemine (Dam) Göre Şerhi

Commentary of Karacaoğlan's Poem With The Redif "Elif Elif Diye" According to The Thought-Centered Text Analysis Method (Dam)

NagehanKIROĞLAN.....130

Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde Tipler ve Motifler

Characters and Motifs in Hamdullah Hamdî's Mesnevi Yusuf u Züleyha

SenaERDEM.....141

Dijital Beşerî Bilimler Araştırma Makalesi
Digital Humanities Research Article

Dijital Osmanlı Derlem Projesinde Metin Temizleme İşlemi
Text Cleansing Processes in the Digital Ottoman Corpus Project
Doç. Dr. Ayşe TARHAN-Meyase Bahar RAMANLI.....165

Kitap Tanıtım Yazısı
Book Review

Kuzey Kıbrıs Türk Edebiyatının Duayeni Harid Fedai Kıbrıs Türk Kültürü
Bildirileri -III-
Orkun ÖZAŞIK.....181

Divan Edebiyatında Türler
Hafize Tuğba ER.....186

**Mevlânâ'da Şem' Mefhumu yahut Mesnevî'yi
Mum Işığında Okumak**

**The Concept of Sham in Rumi or Reading
the Masnavi by Candlelight**

Öğr. Gör. Dr. Bestami Bilge
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

bbilge@karatekin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8851-4062>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received Date: 12 Ekim 2025

Kabul Tarihi/Accepted Date: 20 Ekim 2025

Sayfa/Page: 72-91

Atıf/Citation: Bilge, Bestami. "Mevlânâ'da Şem' Mefhumu yahut Mesnevî'yi Mum Işığında Okumak". *Klasik Divan Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2025), 72-91.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

Mevlânâ'da Şem' Mefhumu yahut Mesnevî'yi Mum Işığında Okumak

The Concept of Sham in Rumi or Reading the Masnavi by Candlelight

Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE

Özet

Bu çalışmada, klasik Türk ve Fars edebiyatında önemli bir yere sahip olan şem' (mum) imgesinin özellikle Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki kullanımları incelenmiştir. Eski dönemlerden bu yana hem bir aydınlatma aracı hem de güçlü bir sembol olarak kullanılan şem', birçok açıdan şairlerin zihin dünyasını işgal etmiştir. Şairler şem'i bazen müstakil olarak bazen de pervâne ile birlikte kullanarak şiirler yazmışlardır. Hatta birçok şem' ü pervâne mesnevisi kaleme alınmıştır.

Şem' ayrıca tasavvuf düşüncesinde fânîlik, aşk, rehberlik, beden-ruh ilişkisi gibi kavramların somutlaştırılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Çalışmada öncelikle şem'in sözlük ve kültürel anlamı, İslâmî literatürde pervâne ile olan sembolik ilişkisi, Kur'ân'daki ışık-kandil metaforları ve tasavvufi yorumlar ele alınmış; ardından Türk edebiyatındaki tarihsel gelişimi XIII. yüzyıldan itibaren örneklerle gösterilmiştir.

Mesnevî'de ise şem' metaforu; fenâfillâh, bedeninin faniliği-cân nûrunun bekası, mürşidin yol göstericiliği ve âşığın gözyaşı-yanma hâli gibi başlıklar altında değerlendirilmiştir. Çalışma, Mesnevî'deki beyitler ve klasik şerhler ışığında şem' unsurunun tasavvufî düşüncenin aktarılmasında nasıl işlevsel bir araç hâline geldiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâmî edebiyat, Mesnevî, Mevlânâ, Şem', Tasavvuf.

Abstract

This study examines the use of the candle image, which holds a significant place in classical Turkish and Persian literature, particularly in Mevlana's Masnavi. Used since ancient times both as a means of illumination and a powerful symbol, the candle has occupied the minds of poets in many ways. Poets have written poems using the candle independently and sometimes in conjunction with the moth. Indeed, many masnavis (narrative poems) about candles and moths have been composed.

The lamp (şem') also plays an important role in Sufi thought in concretizing concepts such as mortality, love, guidance, and the relationship between body and soul. This study first examines the dictionary and cultural meaning of the lamp, its symbolic relationship with the moth in Islamic literature, the light-lamp metaphors in the Quran, and Sufi interpretations; then, its historical development in Turkish literature is shown with examples from the 13th century onwards.

In the Masnavi, the metaphor of the candle has been interpreted under headings such as annihilation in God (fanafillah), the transience of the body and the eternity of the soul's light, the guidance of the spiritual master, and the lover's tears and state of burning. This study reveals how the element of the candle, in light of the verses in the Masnavi and classical commentaries, has become a functional tool in the transmission of Sufi thought.

Key Words: Islamic literature, Masnavi, Mevlânâ, Sham (candle), Mysiticism.

Giriş

Şem‘ (mum), bal mumu, erimiş iç yağı, parafin, stearik asit gibi maddelerden daha çok çubuk şeklinde dondurularak yapılan ve ışıktan faydalanmak için ortasına yerleştirilmiş bir fitili üst kısmından yakmak suretiyle kullanılan basit bir aydınlatma aracıdır.¹ Arapça bir kelime olan şem‘, “mum, balmumu”, “ilahî nûr” anlamına gelmekle birlikte bir fitil üzerine erimiş bal mumu iç yağı, stearik asit veya parafin dökülüp genellikle silindirik biçiminde dondurulan ışık aracıdır. Geçmiş dönemlerde aydınlatma aracı olarak kullanılan en yaygın araç mumdur. İnsanlar ihtiyaçlarına göre çeşitli şekillerde yapılan mumlar temin etmişlerdir. Eski kültürümüzde “Balık nefesi”, “bal mumu”, “şişe mumu”, “mihrap mumu”, “Varna mumu”, “sırık mumu”, “Arap Mumu”, “divanhâne mumu”, iç yağı mumu”, “fener mumu” gibi çeşitli adlarda mumlar vardır.²

Şem‘ edebiyatta ise çoğu zaman pervâne ile işlenmiştir. Pervâne Farsça bir kelimedir. Geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek anlamı yanında fırıldak, çark, haber getiren, rehber anlamlarına da gelmektedir.³ Bir ateş etrafında çılginca dönen pervâne zamanla âşıkların sevgilileri etrafında dönmelerinin bir timsali olmuştur. Şairler mum etrafında dönen bu böceği kendilerine benzetmişler, mumu da sevgili örneği olarak almışlardır. Bu durumda simgesel olarak âşık, pervâne; sevgili ise şem/mum olur.⁴

Hem klasik Fars hem de Türk edebiyatında şairler, şem‘in biçim ve kullanım şekillerine bakarak hayal dünyalarında birtakım imgeler oluşturarak bu kelimeye çeşitli anlamlar izafe etmişlerdir.⁵ Şu anki bilgilere göre İslâmî literatürde pervânenin şem‘ ile olan hikâyesini ilk kez büyük Sufî Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc‘da (ö. 922) görmekteyiz. Ebû Tâlib el-Mekkî (ö.1006), ise Pervâne‘yi hırs yönüyle ele almıştır. Pervâne, ışığa duyduğu aşırı hırstan dolayı kendisini ateşe atar ve yok olur. İmâm Gazzâlî (ö. 1111) de Ebû Tâlib el-Mekkî gibi Pervâne‘nin hırsına ve açgözlü oluşuna, az ışıkla, ateşle yetinmeyip kendisini ateşe atmasını vurgulamıştır. Ahmed el-Gazzâlî (ö. 1126) ise şem‘ ve pervâne hikâyesine aşk, özlem anlamlarını yüklemiştir. Gazzâlî, Pervâne‘nin ateşe âşık olduğunu bu nedenle ona doğru koşup kendini ateşe attığını ifade etmiştir. Pervâne ve Şem‘ meselesi âşık-ma‘şûk mazmununa yaklaştırılmıştır. Aynülkudât el-Hemedânî (ö. 1131) ise bu hikâyeyi bazı Kur‘ân ayetleri ile yorumlayarak Şem‘ ve Pervâne hikâyesine farklı bir boyut kazandırmıştır. Ona göre insanlar kıyamet gününde pervâne ve çekirgeler gibi sağa sola kaçışacaklardır.⁶

Tasavvuf kültüründe de şem‘ unsuru kandil, ışık gibi unsurlar ile birlikte çoğu yerde insanla-

1 Şem‘: <https://www.lugatim.com/s/mum>:Erişim Tarihi: 25.09.2025

2 Hasan Kaya, *Divan Şiirinde Mum*, s.121. (Ed.) E. Gürsoy Naskali), Kitabevi Yay., 2015, 118.

3 Derya Karaca, “Klasik Türk Şiirinde Şem ve Pervane Kullanımları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/61 (2018), 129.

4 Derya Karaca, “Klasik Türk Şiirinde Şem ve Pervane Kullanımları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/61 (2018), 129.

5 Sadık Armutlu, “Klasik Fars ve Türk Şiirinde Ortak Bir İmge: Şem‘ ve Pervâne”, *Turkish Studies* Volume 13/20, Summer 2018, 83.

6 Sadık Armutlu, “Klasik Fars ve Türk Şiirinde Ortak Bir İmge: Şem‘ ve Pervâne”, 87.

ra doğru yolu gösteren bir araç veya gelip geçici bir ışıktan ebedî nûra dönüşen bir unsur olarak da tasavvur edilebilir. Bazı ayetlerde Hz. Peygamber bir uyarıcı, aydınlatıcı bir *kandile* benzetilmiştir: “*Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah’ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik.*” (Ahzab 33/45). Sadece Hz. Muhammed’i değil, Allah kendisini de ışık veren bir kandile benzetmiştir. Ayrıca Hz. Musa’nın Allah’ı ateş suretinde algıladığına dair Tevrat’ta ve Kur’ân’da bazı ayetler vardır.⁷ Tasavvufi kültürde yer alan bir hikâyede şem’ yoluyla *fenâfillâh* düşüncesi anlatılır. Hikaye kısaca şöyledir: *Subh-ı Sadık adında bir server bu karanlık ülkeyi hükümü altına alır. Onun Afıtab adında bir oğlu vardır. Onu gören hiç kimse şem’e dönüp bakmaz. Şem’ de bunu bildiği için kendini gizler. Şem’in kurduğu bütün düzen yok olup sanki bu dünyada hiç var olmamışa döner. Fenâfillâhda kendi vücudunu öldüren salık, bekâbillâh mertebesinde Allah’ın ışığında bir başka biçimde yeniden hayata doğmaktadır.*⁸ Görüldüğü gibi şem’ bu hikâyede tasavvuf felsefesindeki *fenâfillâh* düşüncesini anlatmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında şem’in tasavvufi felsefede yer alan özellikle *vahdet-i vücûd, fenâfillâh vb.* düşünceleri anlatmak için birçok farklı şekilde kullanıldığına tanık olunacaktır.

1-Türk Edebiyatında Şem’ İmgesi

Divan şiirinde şem’/mum, çoğunlukla yanması ve ışık kaynağı olması ile işlenir ve çoğu zaman da pervâne ile anılır. Âşık yanarken mum gibi yanarak erir. Mumun yanışı, baştan ayağa doğru olur. Mumun bazen başı kesilir. Bunun dışında yer yer lale, ay, güneş, âşık, gam, sîne, göz, cân, boyun, sevgili, sevgilinin yanağı ve yüzü, vuslatı ve güzelliği de muma benzetilir.⁹

Divan şiirinde mum; yapılışında kullanılan yağ, şekli, rengi, ateşi, içindeki fitil, yanıp eridikçe etrafına dökülen damlalar ve dumanı gibi özellikleri nedeniyle bir insana benzetilir. Yağdan imal edilen mum yandıkça etrafındaki yağ değil de sanki âşığın yürek yağı erir. Şekliyle ayakta duran bir insan olarak hayal edilen mumun ortasından geçen fitil insanın cân damarıdır. Hak âşıkları cân fitilini yaktıkça bedenlerinden sıyrılıp fenâ bulur.¹⁰

Şem’ unsuru, şairler tarafından bazen müstakil olarak bazen de pervâne ile birlikte kullanılmıştır. Bu kullanım Türk edebiyatında 13. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştır:

*Heves iden yüzini görmege gerek ki yana
Ki şem’ odına pevâne bu hevâya düşer*

Hoca Dehhânî¹¹

7 Ahmet Koçak, *Divan Şiirinde Mum*, (Ed.) E. Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi Yay., 2015, 215.

8 Sadık Armutlu, “Klasik Türk Edebiyatında Şem’ü Pervâne ve Lâmi’i Çelebi’nin Şem’ü Pervâne Mesnevisi”. *Doğu Esintileri* 2 (Haziran 2014), 161.

9 İskender Pala, *Divan Şiiri Ansiklopedisi*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010, 427.

10 H. Dilek Batıslam, “Divan Şiirinde Mum ve Cem Sultan’ın Şem’ (Mum) Gazeli”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 24 (2020), 113.

11 Armutlu, “Klasik Fars ve Türk Şiirinde Ortak Bir İmge: Şem’ ve Pervâne”, 90.

*İşka tanışık sıgmaz degme cân göge agmaz
Pervâneleyin oda yanmayan âşık midur
Yunus Emre¹²*

XIII. yüzyılda kullanılan bu iki imge, XIV. yüzyılda da kullanılmaya devam etmiştir. Attâr'ın *Mantuku't-Tayr* isimli eserini 1317 yılında Türkçeye çeviren Gülşehrî, tercümesinde şem' ve pervânenin öyküsüne değinmiştir. Gülşehrî, Farsça yazdığı *Feleknâme* isimli eserinde de şem' ile pervâne öyküsünü işlemiştir. XIV. yüzyılın ünlü şairi Ahmedî de Fars edebiyatında yazılan şem' ve pervâne tarzındaki şiirlere benzer bir münazaraya *İskendernâme*'sinde yer vermiştir. Bu münazara şu şekildedir:

*Şem'e bir gice didi pervâne ben
Âşık u ma 'şûkile vuslatda sen
Yârile olmuş senün işün şöyle nûr
Ben yanarken andan uş peyveste dûr
Şem' dir âşık benem kim her gice
Subh olunca yanaram ucdan uca
Sini bir şu'le kaçurur şöyle hâm
Dururam uş ben yahılınca temâm
Ben bekâ virüp fenâyı almışam
Riştetin cânımın oda salmışam
Ana irdüm virdüğümçün ben beni
Sen seni dirsın bulamazsın anı¹³*

Yine XIV. yüzyıl şairlerinden Kadı Burhâneddîn (ö. 1398), Ahmedî de (ö. 1413) şem' imgesine yer vermişlerdir:

*Lebi mey gözi sâkî şem' yüzi
Yine özi bize nedîm gerek
Kadı Burhanedîn¹⁴*

*Hezârân şem'-i rûşen almış ele
Çemende agacın her bir budacı
Ahmedî¹⁵*

Şîrâzlı Şeyh Elvân aşağıdaki beyitlerde sevgilinin güzelliğini şarap ve şem' ile anlatmıştır:

*Şarab u şem' u şâhid nûr-ı mânâ
Görünmez görünür çün aks-i Mevlâ*

12 Armutlu, "Klasik Fars ve Türk Şiirinde Ortak Bir İmge: Şem' ve Pervâne", 90.

13 Armutlu, "Klasik Fars ve Türk Şiirinde Ortak Bir İmge: Şem' ve Pervâne", 91.

14 Armutlu, "Klasik Fars ve Türk Şiirinde Ortak Bir İmge: Şem' ve Pervâne", 92.

15 Armutlu, "Klasik Fars ve Türk Şiirinde Ortak Bir İmge: Şem' ve Pervâne", 92.

*Şarab esrâra şem' envâra benzer
Bakın şâhid yüzü didâra benzer*

*Şarab u şem'a bak kim sırr-ı mektûm
Sana şâhid ola yüzünde ma'lûm*¹⁶

XV. yüzyıla gelindiğinde, şiirin gelişimine paralel olarak da şem' ve pervâne imgesine çok rağbet gösteren şairler, hayal dünyalarında bu iki imgeye fazlaca yer vermişler; bu imgeleri çeşitli tasavvur ve tahayyüller içinde ele alarak işlemişlerdir. Hatta XVI. yüzyıldan itibaren şem' ve pervâne ile ilgili müstakil mesneviler yazılmaya başlanmıştır. Zâtî, Mu'idî, Lâmiî ve Feyzî Çelebi bu şairlerin başında gelmektedir.¹⁷

Bütün bunların yanında şem'i (mum) şairlerin anlam dünyalarıyla birlikte bazı gelenek, göreneklerimizde de görmek mümkündür. Bunlardan bazıları şunlardır: Mum yapıştırmak, mumla okumak, mezarda ve türbelerde mum yakma, ölünün başında mum yakma, padişah otağında bal mumu yakma, mumla mühürlemek, nakıl (nahl) yapma, süsleme, er cereağı, cereağan, mum donanması.¹⁸

2. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Şem' Mefhumu

Mevlânâ'nın Mesnevî'si, içerisinde birçok hikâyeyi barındıran uzun bir eserdir. Bu hikâyelerde yer yer sembolik anlatımlar ve bu sembolik anlatımlar bağlamında da birçok farklı metafor vardır. Bu metaforlar Mevlânâ'nın Mesnevî'de vermek istediği ana fikirleri ve Mevlânâ'nın tasavvufi yorumlarını anlamada önem arz etmektedir. Mevlânâ, bu yorumlamaları okuyucunun anlayabilmesi için anlatıların içinde somut yaşamlardan, somut nesnelere yararlanır. Bu anlatılar bazen dağınık bir görünüm sergilese de Mevlânâ, bunları bir şekilde amacına uygun olarak sonuca bağlar ve okuyucuya vermek istediği dersi verir. *Mevlânâ, Mesnevî'deki her anlatı ve gözlem unsurunu, gayesini anlatmaya yarayan bir kurmaca hâline sokar. En dipte bir padişah ile cariye hikâyesi olarak sunulan anlatı; irade ile arzu, akıl ile aşk, nefis ile ruh, batın ile zahir ve Hak ile bâtil mücadelesi olarak genişler. Ancak Mevlânâ, bir şeyi ne kadar farklı kişi ve kişileştirilmiş unsur üzerinden anlatırsa anlatsın, meseleyi hiçbir zaman bir kesret rengi içinde bırakmaz. O, işin sonunda; zıtları asıllarla, parçayı bütünlerle ve kesreti de vahdet ile buluşturarak kaosu nizama dönüştürür.*¹⁹

Mevlânâ meseleleri anlatırken, soyut düşüncelerin yanına somut unsurları koyar ki konu okuyucunun zihnine iyice yerleşsin. Örneğin Mesnevî'de; “salık”ın “seyrüsülûk”u, “salık”ın çektiği zahmetler ve zahmet çektikçe olgunlaşması, aydınlanması anlatılırken, yandıkça eksilen ama

16 bk. Joseph Von Hammer Purgstall, *Osmanlı Şiir Sanatı, 1. Cilt*, (Yay. Haz.: F. Zehra Ay-Alper Ay). İstanbul: DBY Yay., 2024.

17 Sadık Armutlu, *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri I Şahsiyetler, Türler* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2021), 504-505.

18 Mum geleneği ile ilgili verilen bu maddeler için bk. Hasan Kaya, *Divan Şiirinde Mum*, E. Naskali Gürsoy (Ed.) *Mum Kitabı* (İstanbul: Kitabevi Yay., 2015), 117.

19 Ziya Avcı, “Mesnevî (Mevlânâ)”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* <https://Teves.Yesevi.Edu.Tr/Madde-Detay/Mesnevî-Mevlânâ> (Erişim 26 Eylül 2025).

ışığı artan şem‘ veya başı kesildikçe yanışı kuvvetlenen şem‘ ile anlatılır: “...çekilen her acı insanı manevi yolculukta bir adım daha ileriye götürür. Ölmeden önce ölmek sufiler tarafından düstur edinilmiştir. Fitili yanan -mum- daha ziyade aydınlatmaz mı?²⁰ Yine Mevlânâ, eserlerinin birçoğunda akıl-aşk karşılaştırmasını yapar. Hakikati bulmada aklın sınırlı kalacağını anlatır. Mevlânâ, aklın gücünün insanı sınırlandıracağını ama aşkın böyle bir sınırının olmadığını ve gücünün sonsuz olduğunu ifade eder. *Mevlânâ’ya göre akıl her şeyin dört dörtlük olmasını isteyen padişahın vezirine veya gece şehri bekleyen gece bekçisine benzer. Fakat sultan bizzat kendisi içeri girdiğinde gece bekçisi ne yapabilir. İlahi aşkın güneşi kalpleri aydınlattığında gece bekçisine ne hacet. İşte bu anda akıl güneşin karşısında mum ışığının yok olması gibi ortalıktan kaybolacaktır.*²¹ Anlatılan şey aslında aklın insanı bir yere kadar götürebileceğidir. Bu durum *mum* metaforu ile anlatılmıştır. Mum ışığı bir yere kadardır ve insanın önünü aydınlatmadaki işlevi sınırlıdır ama İlahî nûr öyle değildir.

Özetle Mevlânâ eserlerinde konuları izah ederken birçok farklı benzetmeyi, metaforu, durumu, örnek olayı kullanmıştır. Bundan maksat anlatılan meselelerin somutlaştırılarak okuyucular tarafından daha kolay bir şekilde anlaşılmasıdır. Bu çalışmada da Mesnevî’de kullanılan önemli teşbih ve somutlaştırma unsurlarından biri olan -şem‘- unsuru ele alınmıştır. Şem‘ unsuru Mesnevî’de hangi konuyu anlatmada vasıta olarak kullanıldıysa ona göre alt başlıklar oluşturulmuş ve bu başlıklar Mesnevî’den örnek beyitler gösterilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Beyit açıklamaları yapılırken Mesnevî’ye yapılan bazı şerhlerden de yararlanılmıştır. Bunlar dipnotlarda belirtilmiştir.

2.1. Şem‘ ve Fânîlik:

Fakr-ı fahrî râ fenâ pîrâye şod²²
Çun zebâne-i şem‘û bîsâye şod²³ (V/670)²⁴

(*Fahra mensûbun fakrına fenâ, zînet oldu; o, şem‘in dili gibi sâyesiz oldu.*)²⁵

Mevlânâ, Mesnevî’sini yokluk dükkânı olarak tabir eder. Mesnevî’de Bir’in (Vahdet) dışında her şey puttur.²⁶ Ankaravî, Mesnevî’nin altıncı cilt şerhinde bunu şu şekilde açıklar: “...her

20 Annemarie Schimmel, *Ben Rüzgarım Sen Ateş: Mevlânâ Celaleddin Rumi Büyük Mutasavvıfın Hayatı ve Eserleri*, ev. Senail Özkan, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999), 141.

21 Schimmel, *a.g.e.*, 141.

22 Beyitlerin Farsçası verilirken Mesnevî şerhleri ile ilgili çalışmalarla birlikte Mehmet Kanar’ın Mesnevî çevirisinden de yararlanılmıştır. (bk. Mehmet Kanar, *Mesnevî*, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2013)

23 Beyitlerin Türkçe düz yazıya çevrilmiş hâli verilirken Ahmet Avni Konuk’un Mesnevî Şerhinden yararlanılmıştır. (A. Avni Konuk, *Mesnevî Şerhi* (13 cilt). Kitabevi Yay.)

24 Mesnevî beyitleri verilirken ilk önce Roma rakamıyla Mesnevî’nin cilt numarası sonra beyit numarası yazıldı. Mesnevî beyitleri alınırken Mesnevî’ye yapılan Türkçe şerhlerle ilgili yapılan şu çalışmalar (doktora tezi) esas alınmıştır. Cilt, beyit ve sayfa numaraları o çalışmalardan alınmıştır: I. cilt (Ahmet Tanyıldız, 2010); II. cilt (Hakan Yalap, 2014); III. cilt (Rabia Akdağ, 2023); IV. cilt (Mehmet Özdemir, 2013); V. cilt (Bestami Bilge, 2022); VI. cilt (Özlem Güngör, 2019).

25 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 9/238.

26 Annemarie Schimmel, *İslâm’ın Mistik Boyutları* (Çev. Ergun Kocabıyık), (İstanbul: Kabalcı Yay., 2001), 333; Yakup Poyraz, “Fenâfillâh Mertebesinden Bekâbillâh Makamına Mevlânâ’da İlahî Aşk”. *Turkish Studies*. Volume 9/9 (2014), 874; Muhsin İlyas Subaşı, “Ben Rüzgârım Sen Ateş/Schimmel”, http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=1420. (Erişim 25 Ekim 2025).

*bir fenn için bir kitâb vardır meselâ mesâyil-i kelâmiyyenün dükkânı kelâm kitâbları ve mesâyil-i usûliyyenün dükkânı usûl kitâbları ve mesâyil-i fikhiyyenün dükkânı fîrû' kitâblarıdır ammâ Mesnevî-yi Şerîf fakr u fenâ dükkânıdır bunda mesâyil-i fenâ ve bekâ vardır ve bu mes'ele-yi fenâ ve bekânun tâlibleri fakrdur ve bu kitâb-ı şerîf aslında fakr u fenâ 'ilmini mübeyyin olur ve fakr u fenâ 'ilmini isteyen bu Mesnevî-yi Şerîf dükkânında bulur.'*²⁷

Süleyman Uludağ fenâ kavamını şöyle izah etmektedir: *Fena, kalıcı ve geçici olma; tas; kötü huyların davranışların yok olması fena, yerlerini güzel huyların ve iyi davranışların alması bekadır. Kulun nefsanî sıfat ve niteliklerinden sıyrılıp çıkmasına fena, Allah'ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesine beka denir. İnsanın kendisini, etrafındaki halkı ve eşyayı görmemesi bekadır. İnsanın, fena hâlinde olduğunu da bilmemesi "fenadan fena"dır (fena ender fena). Salik önce kendisinden fâni olur; sonra Hakk'ı gördüğü için Hakk'ın sıfatından fani olur; sonra Hakk'ın varlığında tamamıyla yok olduğu için fenasını görme hâlinde de fâni olur. İnsan kötü fiil, hâl ve vasıflarda baki ise bu sefer de iyi fiil, huy ve vasıflardan fânidir. Bu anlamda beka, yani çirkin olanda baki olma kötü olduğu gibi, güzel olandan fâni olma da kötüdür. Kötü olandan fâni, iyi olanda baki olmak suretiyle tasavvuf yoluna girilir. Nefsinden fâni olan Hak'la baki olduğu gibi Allah'la fâni olan da Allah'la baki olur. Allah'ta fâni olma hâline fenâfillâh, Allah'ta baki olma hâline bekâbillâh denir.*²⁸

Şem' cümle şod zebâne pâ vu ser
Sâye râ nebved be gird-i û gozer (V/675)

(Şem' baştan ayağa hep dil oldu; gölgeye onun etrafında güzer olmaz.)²⁹

Şem' çun der nâr şod kullî fenâ
Ne eser bînî zi şem' u ne ziyâ (V/678)

(Şem' vaktâ ki âteş içinde külliyyen fânî oldu, ne şem'den ve ne de ziyâdan eser görürsün.)³⁰

Mum baştan başa alev içinde kalırsa gölgesiz olur. Yani kendi varlığını yok etmiş olur. Yokluk fikri, şem'in tamamen yanıp kendisini bitirmesiyle anlatılmıştır. Dolayısıyla burada fenâfillâh düşüncesi görülmektedir. Ankaravî bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "...Allâh Tebâreke ve Te'alâ kendünün nûrında fâni olan 'âşıkına dir ben seni fâni olmadan ötüri halk eyledüm ol mum gibi olan 'âşık dahî lisân-ı hâl ile ol Hazrete dir ben dahî fenâyâ kaçdım ve vücûdımı mahv u muzmehil eyledim 'âşıkın şem' gibi olan vücûdî çünkim nâr-ı tecellî-i İlâhîde bikülliyen mahv oldu ve fâni fillâh mertebesini bulup andan eser kalmadı ol vakitte 'âşıkın şem' gibi olan vücûdından ne

27 Özlem Güngör, *İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif VI.Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)* (Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 881.

28 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kbalcı Yayıncılık, 2012), 70.

29 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 9/239.

30 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 9/239.

eser göresin ve ne ziyâ göresin ki fânînin eser ü ziyâsı olmaz.”³¹

2.2. Şem‘ ve Beden:

İn şu‘â-ı bâkî yu an fâniyest
Şem‘-i cân râ şu‘le-i Rabbâniyest (V/675)

(Bunda kalıcı onda fani ışık vardır/Cân mumunun ilahî şulesi vardır.)³²

Bu beyitte de fânîlik ve şem‘ bahsinde olduğu gibi *fenâfillâh* felsefesinin olduğu söylemek mümkündür. Mesnevî’ye göre beden nûru azalırsa bu sefer de cân nûru artacaktır. Beden mumu fânî cân mumu ise bakidir çünkü cân mumunun İlahî şulesi vardır. Eğer fânîlik istenirse bedene verilen önem azaltılmalı yani beden nûru azaltılmalıdır. Beden nûru azaltılınca oradaki enerji bu sefer de manevî nûra katılacak ve baki olacaktır. Çünkü beden önü sonu yok olacaktır. Nafîle yere beden nûru için bu kadar çaba sarf edilmemelidir. Aksine cân nûru yani İlahî nûr sonsuzdur, denmek istenmektedir.

Ber hilâf-ı mûm şem‘-i cism k’ân
Tâ şevved kem gerded efzûn nûr-i cân (V/680)

(Cisim şem‘i, mumun hilâfınadır ki o, noksan oldukça cân nûru ziyâde olur.)³³

Mevlânâ’ya göre beden nûrunu azaltmak, dünyaya tamah etmemek amaç olmalıdır. Ona göre insanın bedenini beslemek için çok fazla çaba harcaması, sürekli onu doyurmakla ilgilenmesi doğru bir davranış değildir. Mevlânâ böyle bir tutumun insanın manevîyatını azaltacağını düşünür. Mesnevî’de birçok yerde yemeye çok fazla önem vermenin ve aç kalma korkusuyla sürekli *kaz (batt)* gibi hırs yapıp bir sonraki öğünde yemek bulamayacak gibi her şeyi yemek istemenin olumsuz bir davranış olduğu sık sık vurgulanır. Aç kalma korkusuyla insanın yanlış davranışlara tevessül etmesi konusu Kur’an’da da geçmektedir.³⁴ Ankaravî bu konuyu açıklarken aşırı yemenin iman zayıflığı olarak addedilmesi ile ilgili hadisi de açıklar: “*Kâfir yedi mideyle, mümin bir mideyle yer.*” Mesnevî’de, Hz. Peygamber’e misafir gelen bir kâfirin yemekte yedi keçinin sütü miktarınca süt içmesi ve o gece Hz. Peygamber’in evinde kalıp gece istifra etmesi ve bunun pisliğini de Hz. Peygamber’in temizlediğini görmesiyle Müslüman olması hikâyesi anlatılır. O adam Müslüman olduktan sonra artık yedi keçinin sütü miktarı ile değil küçük bir miktar süt ile doymaktadır. Ankaravî bunu şu şekilde ifade eder: “*...kâfir yedi batında yer ya’nî çok yer ve te’ennî itmeyüp ‘acele ve hırsla yer ve mü’min bir batında yer ya’nî az yer ve hırs ve ‘acesini te’ennî ile yer lâcerem kâfir hâris ü pür tama’ olur ve mü’min kendüyi kanâ’at üzre kılar...*”³⁵ Dolayısıyla beden için harcânan yakıt

31 Bestami Bilge, *İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif V. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)* (Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 375.

32 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 9/366.

33 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 9/240.

34 “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir mağfiret ve bir lütuf vâdeder. Allah herşeyi ihata eden ve her şeyi bilendir.” (Bakara 2/ 268).

35 Bilge, *İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif V. Cilt) (İnceleme-*

azaldıkça cân nûru artacaktır. Bu durum Mesnevî'de şem' unsuru ile birçok yerde ifade edilmiştir. Zira beden mumu cân nûrunun karşıtıdır. Birinin ışığı azalırken diğeri artar; diğeri artarken öbürü azalır. Yukarıda bahsi geçen hikâyede de önce yedi batınla yiyen kâfir Müslüman olduktan sonra bir batınla yemeye başlamıştır.

2.3. Şem'-Mürşid-Rehber:

Mürşit; rehber, delil, kılavuz, yol gösteren gibi anlamlara gelmektedir. Şeyh, veli, pir, eren anlamlarına da gelir.³⁶ İnsanlar, dünyada tıpkı pervaneler gibi bir mum çevresinde döner dururlar. Burada mumdan kastedilen şey insanları doğru yola davet etmek için onlara rehberlik edenlerdir. Kötü muma tabi olanlar ondan ışık aldıklarını düşünürler ama gerçekte böyle değildir. Kıyamet kopup ebedîlik ışığı yükselince herkes kendi tabi olduğu rehberin yani şem'in gerçek mahiyetini görecektir. Burada anlatılmak istenen şey, artık mahşer zamanı gelmiştir. Ebedîlik ışığı hâkim olmuş ve ak koyun kara koyun belli olmuştur. Kötü mumların fesat şıkları ortaya çıkmış, hak ve batıl belli olmuştur.

2.4. Mumun Yanması-Âşığın Ağlaması:

Âteşî bûdeş nemîdânist çîst
Lîk çun şem' ez tef-i an mîgirîst (V/1244)

(Onun bir ateşi var idi, bilmez ki nedir; fakat şem' gibi onun harâretinden ağladı.)³⁷

Eşk mîbâr u hemî sûz ez taleb
Hemçu şem' -i ser borîde cümle şitâb (V/1716)

(Başı kesilmiş şem' gibi, bütün gece göz yaşı yağdır ve talebden yan!)³⁸

Mumun yanması ve erimesi doğal bir durumdur. Fiziksel olarak mum erir ve eridikçe azalır. Şairler mumun bu hâlimden birtakım imgeler ortaya koymuşlardır. Mumun erimesi bazen teşbihlerle bazen hüsn-i ta'lillerle âşığın aşkından yanıp erimesi, sabaha kadar ağlaması, yok olması gibi farklı şekillerde ifade edilmiştir.³⁹ Mesnevî'de de benzer kullanımlar görülür. Mevlânâ'ya göre âşığın aşk yolunda ağlaması sızlaması çok da bir şey ifade etmez. Aslolan aşk yolunda ölmek ve yok olmaktır. Mumun akıbeti nasıl yanıp tükenmekse âşığın akıbeti de öyle olmalıdır. Aşk yolunda yapılması gereken şey mum gibi sessizce yani ah vah etmeden yanıp bitmektir. Beyitte de ifade edildiği gibi mum, başı kesilse bile sesini çıkarmamıştır. Çünkü gerçek âşık, aşkı yüzünden feryat figan eylemez, denilmek istenmektedir. Fuzûlî'nin şu mısralarını bu düşünce doğrultusunda örnek olarak göstermek yerinde olacaktır:

Metin-Sözlük, 112.

36 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 263.

37 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 9/419.

38 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 9/555.

39 Sadık Armutlu, "Klasik Fars ve Türk Şiirinde Ortak Bir İmge: Şem' ve Pervâne", 94.

*Âh ü feryadın Fuzûlî incidipdir âlemi
Ger belâ-yı aşk ile hoşnûd isen gavgâ nedir⁴⁰*

2.5. Nefs Mücadelesi için Kâim Olan İnsan ve Mihrap Önündeki Şem‘:

Ber umîd râh-i bâlâ kun kıyâm
Hemçu şem‘-î pîş-i mihrâb ey gulâm (V/1715)

*(Ey gulâm, mihrâb önündeki bir şem‘ gibi, yukarı olan yolun ümidi üzerine kıyâm et!)*⁴¹

Mesnevî, sürekli olarak insanı nefsi için mücahedeye çağırır. Bunun için her daim ayakta olmak ve diri kalmak gerekliliği vurgulanır. Bu durum mihrap önünde her daim kâyim olan şem‘ ile anlatılmıştır. Ankaravî de Mesnevî beyitlerini açıklarken bu türden ifadelerle çokça yer verir: *Âgâh ol, mütenebbih ol, mütenebbih ve müteyakkız ol* vs. “...âgâh ol her müşterinin gamundan yukarırak gel ve ol bî ma’nâ ve bî nef’ olan müşterilerin saydına meşgûl olmadan halâs olup necât bul.”⁴² Ankaravî şu ayete de gönderme yapar: “*Ey örtüsüne bürünen Resûlüm! Kalk ve insanları Allah’ın azabıyla uyar.*” (Müdesir 74/1-2). Burada, aydınlanmak ve karanlıktan kurtulmak için uyanık olmak ve her daim mihrap önündeki mum gibi kâyim olmak lazım gelir, denilmek istenmektedir.

2.6. Şem‘-Misafir (Hızır):

Câme ezrek kerd zan pes merd u zen
Sûreteş dîdend şem‘î bî legen (V/3650)

*(Ondan sonra erkek ve kadın elbisesini mavi yaptı. Onun sûretini leğensiz bir şem‘ gördüler.)*⁴³

Mîşod u sahrâ zi nûr-i şem‘-i merd
Çun behişt ez zulmet-i şeb geşte ferd (V/3651)

*(Giderdi ve sahrâ adamın şem‘inin nûrundan cennet gibi gece karanlığından cüdâ olmuş idi.)*⁴⁴

Bu beyitler Mesnevî’de geçen bir hikâyenin başlangıcındaki beyitlerdir. Bu hikâye özetle şu şekildedir: Bir karı kocânın evine bir erkek misafir gelir. Hava yağışlı olduğu için kadın bu misafirliğin uzayacağı konusunda endişeye kapılmıştır. Kadın bu endişesini kocasına anlatacakken bir yanılma neticesinde misafire anlatmıştır. Misafir bu sözleri duyunca çok üzülmüş ve evden çı-

40 Bu beyit Fuzûlî’nin Leylâ ve Mecnûn’unda geçmektedir. Elektronik ortamda sayfa numarası 173’tür. bk. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10680,metinpdf.pdf?0> (Erişim 8 Ekim 2025).

41 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 9/555.

42 Bilge, *İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif V. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, 681.

43 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 10/469.

44 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 10/469.

çıkıp gitmiştir. Kadın çok pişman olmuştur ama nafîle. Daha sonra karı koca âdeta matem havasına bürünmüştür. İşte tam o sırada misafiri, leğensiz yani kabından sıyrılmış bir şem' olarak görürler. Misafir onlara bir şem' olarak görünür. Adam kırdı giderken şem'inin nûruyla ortalığı aydınlatmaktadır. İşte bu anda nasıl bir nûrdan mahrum kaldıklarını idrak ederler. Çok üzülmüşler. Hatta ev sahibi adam bu olayın utancından evini garipler için misafîrhane yapar. Ama o misafirin hayali bu karı kocânın kalbine ara sıra seslenirmiş: "Ben Hızır'ın dostuyum. Size yüz hazine cömertlik verecektim ama bunu kaçırdınız, nasibiniz değilmiş." dermiş. Burada Allah'ın kullarına zaman zaman İlahî nûra erişebilmeleri için deyim yerindeyse Hızır'ı göndererek fırsatlar sunduğu şem' imgesiyle anlatılmıştır. Burada şem', İlahî nûra erişme yolunda bir kılavuzdur. Bu kılavuzu fark edip ona uyanlar talihli insanlardır, denilmek istenmektedir.

2.7. Dünyaya Nazar-Mâsivâ-Şem':

Ki zikuşten şem'-i cân efzun şeved
Leyliyet ez sabr-ı tu Mecnûn şeved (I/486)

(*Ki söndürmekten cânın ışığı ziyade olur/senin Leyla'n sabrından Mecnun olur.*)⁴⁵

Bu beyitte kişinin dünyaya olan nazarını yok etmesi şem' ile ifade edilmiştir. Eğer insan dünya şem'ini söndürürse insanın esas aydınlığı o zaman yakalayacağı anlatılmaktadır. Kişi bu davranışından dolayı Leylâ konumuna erişecek ve mahbub-ı hakiki onun Mecnun'u olacaktır. Yani o insan Allah'ın sevgilisi olacaktır. Âşık, bu zor yolculuğa ve Leyla'ya sabrından ötürü Tanrı katında âşık konumundan maşuk konumuna geçecektir. Yani âşıkın Leyla'sı artık Mecnun'u olacaktır. Diğer yandan dünya şem'inin gerçek bir nûr kaynağı olmadığı ve gelip geçici olduğu anlatılmak istenmiştir. Ebedî olmayan bu şem'e bakmamak gerektiği vurgulanmaktadır.⁴⁶ Asıl nûr kaynağı olan İlahî nûrun kaynağına yönelmek gerektiği ifade edilmektedir. Dünya şem'ine, nûruna tenezzül etmeyen insan sonunda İlahî nûrun mahbubu olacaktır.

Beyitte, şem' ile tasavvufi kavramlardan biri olan mâsivâ da anlatılır. *Mâsivâ*, sözlükte "şey" anlamına gelen *mâ* ile "*başka, gayr*" anlamındaki *sivâ* kelimesinden türetilmiş bir tabir olan *mâ-sivâ mâsivallah, mâsive'l-Hak* şeklinde de kullanılır. Tasavvufi düşünceye göre Allah'ın dışındaki her şey *mâsivâ* olarak kabul edilir.⁴⁷ Tasavvufta bütün amaç hakiki manada Allah'ın rızasını kazanmaktır. Tasavvufi görüşe göre Allah ve Allah'ın dışındaki her unsur gelip geçicidir. Saman alevi gibidir. Şem' alevi de öyledir. Ama ziya-yı Hak ebedîdir. Ehl-i dünya ve bâtın yok olacaktır. İsmail Rusûhî Ankaravî bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "...Şem'den murâd mükellifât-ı Hakdan ve Hak Te'âlânın rızası şerîfinden gayrı olan maksûdlar ve mahzûmlardur eger nefis ü hevâ olsun ve eger dünyâ ve mâ fi hâ olsun ve eger "Ne yazık şu kullara! Onlara bir peygamber gelmeyegörsün ille de onunla alay etmeye kalkışırlar." (Yasin 36/30) ehl-i dünyâ ve eger ehl-i zerk u riyâ olsun

45 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 1/204.

46 "Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?" (En'am 6/32)

47 Mâsivâ için bk. İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/masiva> (Erişim 7 Ekim 2025).

bu cümlesi şol şem'-i bâtın ü fânî gibidür ki kendü pervâne ve tâliblerini yakup yıkarlar ve anlara yevm-i kıyâmetde aslâ nef'ileri olmadıgundan mâ'adâ nice tevbih ü takrî'ler dahı eylerler..."⁴⁸

Özetle beyitte dünya şem'ine olan nazarı kaldırmanın hakiki ışığa, dosta ulaşmada ve de hakiki dostun Leyla'sı olmada önemli bir şart olduğu vurgulanmaktadır.

2.8. Hz. Peygamber'in Ashabı-Şem':

Guft Peygam-ber ki ashâbî nucûm
Reh-revanrâ şem' u şeytan râ rucûm (I/3702)

(Peygamber buyurdu ki benim ashabım yıldızlardır; yolcular için şem' ve şeytan için recimlerdir.)⁴⁹

Mesnevî'de Hz. Peygamber'in ashabı bazen yıldızlara teşbih edilmektedir. İsmâil Rusûhî Ankaravî Mesnevî'yi şerh ederken bu konuda rivayet edilen şu hadisi dile getirir: “Benim ashabım yıldızlar gibidir. Onlarla yoldaş olanlar için yolu aydınlatan birer mumdur. Hangisinin yolundan giderseniz maksudunuza erersiniz. Ama bu yıldızlar şeytan için recmdir.” Burada Mülk Suresi'nin beşinci ayetine de gönderme vardır. “Andolsun biz yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.”⁵⁰

Beyitte şem' bir yol gösterici olarak addedilmiştir. Hz. Peygamber, bir hadisinde ashabını yıldızlara benzetmektedir.⁵¹ Ankaravî bunu şu şekilde anlatmaktadır: ...râh-rev olanlara ve sırât-ı müstakîm üzre sülûk kılanlara şem'dür ve şeytâna rücûmdur ya'nî şeytân-ı ins ü şeytân-ı cinn olanları recm ü tard iderler ve sâlik-i reh-rev olanlara yol gösterüp hidâyet kılurlar anlardan her kangısına iktidâ eylesen muhtedî olursın ve maksûda vüsûl bulursın.”⁵² Yıldızlar hidayet isteyenler için bir şem', ışık yani yol gösterici olmuştur. Ama şeytan için yani yoldan sapan için ona atılan birer taşdır.⁵³ Tıpkı narın Hz. İbrahim için gülzâr olması gibi. Yani aynı nesne hidayet isteyen için rahmet yoldan çıkan için felakete dönüşmüştür. Şem' doğru yola salık olanlar için bir kutup yıldızı gibi yol göstericidir, denilmek istenmektedir.

48 Bilge. *İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif V. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, 236.

49 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 2/473.

50 Mülk (67/5). Kuran Vakfı meali. [https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=67&ayet=5#:~:text=Kur%E2%80%99an%2D%C4%B1%20Kerim%2C,%2Dbirimleri%20\(r%C3%BCcum\)%20k%C4%B1ld%C4%B1k](https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=67&ayet=5#:~:text=Kur%E2%80%99an%2D%C4%B1%20Kerim%2C,%2Dbirimleri%20(r%C3%BCcum)%20k%C4%B1ld%C4%B1k). (Erişim 11 Ekim 2025).

51 “Benim ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidayete erersiniz.”

52 Ahmet Tanyıldız, *İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010), 1256.

53 “Kâfir olan cinler ve bir de şeytanlar ışıdan yaratılmışlardır. Göklere çıkma yeteneğine sahiptirler. Fezada yine sayısı belirsiz melekler, emir ve komuta zincirinde ilâhî buyruk gereği devamlı haberleşme hâlinedirler. Şeytan ve kâfir cinler bu esrarlı âlemde inen haberleri dinlemek isterler. Oysa bu onlara yasak kılınmıştır. Yükselmeye başladıkları zaman «**şihab**» denilen meteoritler birer roket veya nükleer başlıklı füze gibi onlara fırlatılır ve böylece geri dönmeleri sağlanır.” <https://sorularlailslamiyet.com/mulk-suresi-5-ayette-gecen-seytanlarin-yildizlarla-taslanmasi-olayini-nasil-anlamaliyiz-0> (Erişim 5 Ekim 2025).

2.9. Şem' -Şeyhlik Davası Güden Çakal:

Ân şağâlan âmedend an câ becem'
Hemçü pervâne begirdâgird-i şem' (III/781)

(O çakallar şem'in etrafında pervâne gibi oraya cem' ile geldiler.)⁵⁴

Burada, çakalların bir araya toplanması pervânelerin mum etrafından toplanmasına benzetilmiştir. Tıpkı pervânelerin şem'in etrafında dolaşması gibi insanların da sözde kâmil mürşidin etrafına toplanması tasvir edilmiştir. Bu sözde kâmil olan kişi çakala teşbih edilmiştir. Burada da şem' ile sahte mürşit ifade edilmiştir. Bu kişi etrafındakileri İlahi ışıkla değil gelip geçici olan mum ışığıyla aydınlatmaya çalışmıştır. Gerçek akıl sahipleri ise bu türden sahte ışıklara uymayıp hakikî nûr mehazı olan İlahi ışığı kendisine rehber edinenlerdir.

2.10. Nuh'un Şem'i-Kenan Şem'i:

Guft nî men âşnâ âmûhtem
Men becüz şem'-i şem' efrûhtem (III/1316)

(Dedi: "Hayır, ben yüzme öğrendim; ben senin şem'inden başka şem' yaktım.")⁵⁵

Bâd-ı kahrest u belâ-yı şem'-kuş
Cüz ki şem'-i Hak nemîbâyed hamuş (III/1318)

*Sus!*⁵⁶ (Kahır rüzgarıdır ve şem' söndürücü belâdır. Hakk'ın şem'inden başkası lâzım değildir.

Burada Hz. Nuh'un oğlu Kenan'ı boğulmaması için gemiye davet etmesi anlatılmaktadır. Kenan, babasına, hayır, ben yüzme biliyorum, boğulmam, der. Benim senin öğrettiklerine ihtiyacım yok, benim aklım da bana yeter, demiştir. Ben mana âleminde senin şem'inden ayrı bir şem' yaktım, der. Hz. Nuh bu senin bildiğin bir tufan değildir. Yüzme bilmek fayda etmez. O tufan senin şem'ini söndürür. Hakk'ın şem'inden başka bir şem' gerekmez, der. Sonuçta Kenan'ın şem'i sönmüştür ama Hz. Nuh'un şem'i kaynağı İlahî olduğu için yanmaya devam etmiştir. Burada Allah'ın sonsuz nûruna karşı kendi ışığını yakıp doğru yola ulaşmaya çalışanların uğradığı kötü akıbet vurgulanmıştır. İlahi nûra karşı zıtlaşmanın sonucu Allah'ın sonsuz ışığına isyan edip başka şem'ler yakanların şem'i İlahî bir yağmur tufanı ile yok edilmiştir.

2.11. Hakikat Işığı yahut Birçok Şem'e Karşı Tek Bir Şem':

Heft şem' ezdûr dîdem nâgehân
Ender an sâhil şitâbîdem bedân (III/1991)

⁵⁴ Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 5/214.

⁵⁵ Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 5/351.

⁵⁶ Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 5/351.

(O deniz kenarında ansızın uzaktan yedi şem‘ gördüm, ona acele ettim.)⁵⁷

Mûm ez h’îş u zi sâye der gorîht
Der şu’â’ ez behr-i û ki şem‘ rîht (V/676)

(Mum gölgesinden ve kendinden şuâya kaçtı, onun için şem‘ döktü.)⁵⁸

Ankaravî bu beyitleri şu şekilde açıklamaktadır: “...filmesel mum yanmakla kendüsünden ve sâyesinden şu’aa kaçtı ol kimseden ötüri ki ol şem‘ dökdi ve vücûda getürdi ya’nî mum şem‘ döken mucünun rızâsından ötüri nûr u şu’âa kaçup kendüsini ve sâyesini ifnâ eyledi...”⁵⁹

Ankaravî bu beyitleri şerh ederken yedi şem‘ ile Dekûkî’nin hikâyesini anlatır.⁶⁰ Dekûkî, insan-ı kâmilî bulmak ve hakikat ışığını görmek için sefer eder. Bir yerde bir sahilde aniden yedi mum görür ve onların tarafına koşar. Yedi mumun her biri gökyüzünü çok kuvvetli bir şekilde ısıtmıştı. Bu yedi şem‘den muradın abdâl-ı seb’a’nın rûhlarıdır. Daha sonra bu yedi mum tek bir mum olur, bunların nûru birleşir ve kuvvetle semayı yırtarak daha ileriye giderek feleğin yakasını yırtar. Yek bir şem‘ hâline dönüşen mumlar sonra tekrar yedi şem‘e dönüşür. Şem‘lerin bu hâli Dekûkî’nin hayretini artırır. Şem‘ler arasında hakikat konusunda hiçbir şekilde ayrılık yoktur. Bunlar arasındaki ittisaller (Hakk’ın dışında her şeyden ayrılıp sadece Hakk’ı görmesi) öylesine kuvvetlidir ki bunları lisan ile tarif etmek mümkün değildir. Daha sonra yedi mum (yedi evliya) tekrar adam şeklinde dönerler. Yani asıllarına dönerler. Onların nûru lacivert tavana gitti ve onların önünde gündüzün nûru mağlup oldu. Sonra abdâl-ı seb’adan her biri bu sefer de yedi ağaç şekline dönüştü. Daha sonra bu ağaçların dalları Sidre’ye ulaşıp ve her birinin kökü yerin dibine kadar ulaşıp.

Yukarıdaki beyitlerde hakiki varlığa, İlahi nûra dolayısıyla vahdet-i vücûd felsefesine gönderme yapılmıştır. Vahdet-i vücûd; bir bilme, Allah’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmaktır. Şuhûtî tevhitte yani vahdet-i şuhûdda, sâlikin her şeyi bir görmesi geçicidir; birlik bilgide değil görmededir. Vahdet-i vücûtta ise, birlik bilgidedir, yani salik gerçek varlığın bir tane olduğunu, bunun da Hakk’ın varlığından ibaret bulunduğunu, Hak ve onun tecellilerinden başka hiçbir şeyin hakiki bir varlığı olmadığını bilir. Ancak vahdet-i vücûd ehli bu bilgiye nazari olarak değil, yaşayarak ve manevi tecrübeyle ulaşır. Bunun böyle olduğunu başka bir yoldan bilmenin bir değeri de yoktur.⁶¹

57 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 5/523.

58 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 9/239.

59 Bilge, *İsmâil Rîsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif V. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, 374.

60 Rabia Akdağ, *İsmâil Rîsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif III. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)* (Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 746.

61 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 372.

2.12. Şem'in Sürekli Yanması ve Manevi Nûrun Artması:

Şem' ezberk-i mükerrer berşevd
Hak eztâb-ı mükerrer zer şevd (III/3606)

(Şem' mükerrer berkten âli olur, toprak mükerrer ziyâdan altın olur.)⁶²

Şem', ilk yandığı zaman zayıf bir ışık verir. Mumun eriyerek fitili kuvvetlendirmesi sayesinde mumun ışığı kuvvetlenir. Bu hâl mumun kesintisiz şekilde tekraren yanmasıyla meydana gelir. İşte bunun gibi güneş de tekraren toprağa aksederek onu altına dönüştürür. İlahî nûr da mükerrer bir şekilde gönüllere yansıyarak cismani unsurları altın gibi olan ruhi unsurlara dönüştürür, denmek istenmektedir. Aslında burada gelip geçici olan bedenden bâki olana geçiş anlatılmıştır.

2.13. Âşık-Maşuk/Şem'-Pervâne:

Per besuht ûrâ vü lîkin sâhteş
Pes mübârek âmed an endâhteş (III/4371)

(Onun kanadını yaktı ve fakat onu düzeltti; binâen aleyh onun o atması mübarek geldi.)⁶³

Aşk ve muhabbet karşılıklıdır. Bir adam bir gün Hz. Ali'ye onu çok sevdiğini söyler. Hz. Ali ona yalan söylediğini belirtir. O adam da neden diye sorar. Hz. Ali, çünkü ben seni sevmiyorum, benim nazarımda kalp şahittir, der.

"Aşk odu evvel düşer ma'şûka ondan âşîka
Şem'i gör ki yanmadan yandırmadı pervâneyi"⁶⁴

Bu mısralarda, aşkın ateşinin ilk önce maşuka oradan aşîka geçtiği anlatılmıştır. Yani aşk ateşi önce şem'e düşmüştür ve o ateş de daha sonra pervâneyi yakıp kavurmuştur. Bunu tasavvufî anlamda da düşünmek mümkündür. Allah, mümin kulunun gönlüne sürekli nazar eder. Bu süreklilik müminin gönlünde aşk ateşini yakar. Müminin gönlündeki aşk ateşi tekrar Allah'a ulaşır. Bu şekilde aşk ateşi, devridaim ederek mümin kulu ile Allah arasında hareket eder.

2.14. Şem'-i Zahiri-Şem'-i Sûrî:

În numâyed nûr u sûzed yâr râ
V'an besûret nâr u gül züvvâr râ (III/4379)

(Bu nûr görünür ve yâri yakar ve o sûrette nâr ve ziyaretçilere güldür.)⁶⁵

Bu şem' ile henüz ham sofular olgunlaşmamış rehberler kastedilir. Onların ateşi kendisine yakın olanları yakar onlara zarar verir. Nûr görünür, kendine yardımcı olanları veya sempati duyanları yakar. Bunlar zahiren nûr saçan görünürler ama gerçekte yakınlarına nefsin terbiyesi konusunda

62 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 6/315

63 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 6/520

64 Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi III*, 5-6, haz. Selçuk Eraydın; Mehmet Demirci; Mustafa Tahralı; Sâfi Arpaguş; Necdet Tosun, (İstanbul: Kitabevi, 2005/2006), 6/529.

65 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 6/523.

yardımları değil zararları olur. İnsan-ı kâmilin şem‘inin ateşi ise zahiren ateş olsa da batinen güldür ve yakınlarını incitmez.

2.15. Vahiy-Şem‘ :

Hîn meşev pinhân zineng-i mudde’î
Ki tu dârî şem‘-i vahy-ı şa’şa’î (IV/1453)

(Sakın müddeînin ârından gizli olma; zîrâ sen şa’şaaya mensûb olan vahyin şem‘ ini tutarsın!)⁶⁶

“İnkarcının sana tabi olmak için ar etmelerinden dolayı saklanma. Senin elinde vahiy şem‘ i var. Bunun ışığı çok kuvvetli. Çık ve karanlıkta kalan âlemi aydınlat.” Allah tarafından diğer peygamberlere olduğu gibi Hz. Peygamber’e de vahy yoluyla insanlığı aydınlatma görevi verilmiştir. Küfr, karanlık içinde kalan insanlık vahy ile aydınlatılmıştır. Burada telkin edilen şey insanın küfrün karanlığından insanlığını çıkarılması için Hz. Peygamber’in elinde vahy şem‘inin olmasıdır. Küfr içinde olanların doğru yola girmemek için kibirlenmeleri ve bu büyüklenme karşısında Hz. Peygamber’in üzülmemesi gerektiği Allah tarafından telkin edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber’in elinde vahy gibi bir İlahi ışık vardır. Kâfirler, küfr yani karanlık içinde, oysa sen Peygamber olarak onlar gibi karanlık içinde müsetter kalma. Senin elinde koskoca vahiy ışığı var. Allah bu şekilde Hz. Peygamber’e moral vererek vahiy şem‘i ile etrafı aydınlatması gerektiğini emretmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada klasik Türk ve Fars edebiyatında köklü bir geçmişe sahip olan şem‘ (mum) imgesinin, Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinde kazandığı bazı tasavvufî anlamlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. İnceleme boyunca görüldüğü üzere şem‘, yalnızca bir ışık kaynağı değil; aşkın mahiyeti, insanın manevi yolculuğu, fenâ-bekâ anlayışı, beden-ruh ilişkisi ve mürşidin kılavuzluğu gibi temel tasavvufî kavramların somutlaştırılarak anlatılmasında bir araç olarak ön plana çıkmıştır.

Mevlânâ, *Mesnevî*’deki hikâyelerde şem‘ metaforunu kimi zaman âşığın bedenine, kimi zaman cân nûruna, kimi zaman da mürşid-i kâmilin yol göstericiliğine benzetmiştir. Şem‘in yanıp tükenmesi insanın kendi benliğinden sıyrılışını; ışığı ise Hakk’ın nûruna var oluşu temsil eder. Böylece mum hem yok oluşu hem de gerçek varlığa erişmeyi aynı anda barındıran çift yönlü bir sembol hâlinde ifade edilmiştir.

Ayrıca şem‘-pervâne ilişkisi, klasik edebiyatın köklü mazmunlarından biri olarak, *Mesnevî*’de aşkın yakıcı ve dönüştürücü gücünü ifade etmek için yeniden yorumlanmıştır. Pervânenin ateşe atılarak yok olması, kişinin kendi nefsinden soyunup Hakk’a yönelişinin mecazi bir anlatımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada görüleceği üzere Mevlânâ şem‘ imgesini sadece şiirsel bir benzetme unsuru

66 Konuk, *Mesnevî Şerhi*, 7/419.

olarak değil; tasavvufi düşüncesini aktaran bir manevi bilgi aracı olarak kullanmıştır. Şem', *Mesnevi*'de hem anlatıyı somutlaştırır hem de okuyucunun soyut tasavvuf kavramlarını sezgisel olarak kavramasını sağlar.

Sonuç olarak; *Mesnevi*'deki şem' metaforu; *fenâ-bekâ, aşk, irfan, rehberlik ve insanın içsel yolculuğu* gibi meselelerin somutlaştırılmasında bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebî metinlerde şem' imgesiyle ilgili yapılacak daha kapsamlı çalışmalar şüphesiz bu konuya farklı boyutlar kazandıracaktır.

Kaynaklar

Akdağ, Rabia. *İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matbûratu'l-Ma'ârif III. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2023.

Armutlu Sadık. "Klasik Fars ve Türk Şiirinde Ortak Bir İmge: Şem' ve Pervâne" *Turkish Studies* Volume 13/20 (2018), 77-139.

<https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=14020>

Armutlu, Sadık. "Klâsik Türk Edebiyatında Şem'ü Pervâneler ve Lâmi'î Çelebi'nin Şem'ü Pervâne Mesnevisi" *Doğu Esintileri* 2 (Haziran 2014), 137-176.

Avşar, Ziya. "Mesnevî (Mevlânâ)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim 26 Eylül 2025. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mesnevi-mevlana>

Batıslam, H. Dilek. "Divan Şiirinde Mum ve Cem Sultan'ın Şem' (Mum) Gazeli". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 24 (2020), 108-136.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254213>

Bilge, Bestami. *İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matbûratu'l-Ma'ârif V. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2022.

Efil, Muhammed. "Bir Endülüs Hicviyesinde Tahkirin Sınırsızlığı: İbn Zeydün'un Hezeliyye Risâlesi." *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 9 (Aralık 2019), 111-126.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/918770>

Güngör, Özlem. *İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matbûratu'l-Ma'ârif VI. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.

Karaca, Derya. "Klasik Türk Şiirinde Şem ve Pervane Kullanımları". *Uluslararası Sosyal Araştır-*

malar Dergisi 11/61 (2018), 129-146.

<https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/the-usages-of-em-and-pervane-in-classical-turkish-poetry.pdf>

Kaya, Hasan. “Divan Şiirinde Mum”. *Mum Kitabı*. ed. E. Naskali Gürsoy 117-148. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.

Koçak, Ahmet. “Tanrı’ya Götüren Yol: Mum Yakma”. *Mum Kitabı*. ed. E. Naskali Gürsoy 211-241. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.

Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. S. Eraydın-M. Tahralı. 1. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005a.

Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. S. Eraydın-M. Tahralı. 2. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005b.

Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. O. Türer; M. Tahralı; S. Arpaguş. 3. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005c.

Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. O. Türer; M. Tahralı; S. Arpaguş. 4. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005d.

Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. S. Eraydın; M. Demirci; M. Tahralı; S. Arpaguş; N. Tosun. 5. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005e.

Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. S. Eraydın; M. Demirci; M. Tahralı; S. Arpaguş; N. Tosun. 6. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006a.

Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. S. Eraydın; M. Tahralı; N. Tosun. 7. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006b.

Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. S. Arpaguş; M. Tahralı. 8. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007.

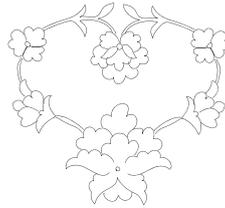
Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. M. Demirci; S. Gökbulut; M. Tahralı. 9. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008b.

Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. M. Demirci; S. Gökbulut; M. Tahralı. 10. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008a.

Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. D. Gürer; M. Tahralı. 11. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008c.

Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. D. Gürer; M. Tahralı. 12. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008d.

- Konuk, Ahmet Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. haz. D. Gürer; M.Tahralı. 13. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008e.
- Konuk, Ahmet Avni. *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*. haz. M. Tahralı-S. Eraydın. 1-4. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 5. baskı, 2011.
- Özdemir, M. *İsmâil Rüsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matbûratu'l-Ma'ârif IV. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yozgat: Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013.
- Poyraz, Yakup. "Fenâfillâh Mertebesinden Bekâbillâh Makamına Mevlânâ'da İlahî Aşk". *Turkish Studies*. Volume 9/9 (2014), 871-895.
- <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=7347>
- Schimmel, Annemarie. *Ben Rüzgarım Sen Ateş: Mevlânâ Celaleddin Rumi-büyük mutasavvıfın hayatı ve eserleri-*. çev. Senail Özkan. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları*. çev. Ergun Kocabıyık. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001.
- Tanyıldız, Ahmet. *İsmâil Rüsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matbûratu'l-Ma'ârif I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Yalap, Hakan. *İsmâil Rüsûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matbûratu'l-Ma'ârif II. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014.

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

E-ISSN: 3023-820X
Kış 2025 *Winter 2025*
Cilt 2 *Volume 2*
Sayı 2 *Issue 2*